

VELKOSTATKY UHERSKÝCH MAGNÁTŮ NA PODKARPATSKÉ RUSI

PAVEL KOBLASA

Po ukončení první světové války, zániku Rakousko-uherské říše a po podepsání trianonské smlouvy ze dne 4. června 1920, v přesném znění Mírové smlouvy mezi Mocnostmi spojenými a sdruženými a Maďarskem, dostaly se mimo jiné i dosavadní uherské župy Bereg, Ugocsa, Ung a část Máramarose k teritoriu Republiky Československé. Češi začali pro toto získané území používat úřední označení Podkarpatská Rus. Maďaři ho později označovali jako Kárpátalja, v překladu Podkarpatí, a Ukrajinci ještě později jako Zakarpatská Ukrajina. Na území Podkarpatské Rusi se po přivtělení k Československu nacházelo celkem 76 panství a statků, většinou v rukou uherských šlechtických rodů. Na území meziválečného Československa se před zahájením pozemkové reformy nacházelo celkem 58 panství v rukách šlechty, jejichž rozloha přesahovala 10 000 hektarů. Do této skupiny náležela hned tři panství, která se nacházela na Podkarpatské Rusi. Jednoznačně největším bylo Mukačevo (132 004 ha, rod Schönborn-Buchheim), pak následovaly Jelšava (76 172 ha, Sachsen-Coburg-Gotha), Český Krumlov (49 098 ha, Schwarzenberg), Křivoklát (40 155 ha, Fürstenberg), Orava (39 803 ha, komposesorát), Malacky (39 529 ha, Pálffy) a Třeboň (32 263 ha, Schwarzenberg).¹ Panství Dovhe v rámci nového československého státu obsadilo 10. místo a Čonak 58. příčku. I v rámci někdejšího Uherského království stála hrabata Schönborn-Buchheimové, co se rozlohy pozemkového vlastnictví týče, mezi uherskou aristokracií hodně vysoko. Nejvíce půdy zde drželi příslušníci rodů Esterházy de Galántha, Károlyi de Nagy-Károly, Habsburg-Lothringen, Zichy de Zich et Vásonkeő, Schönborn-Buchheim, Pálffy de Erdőd, Festetics de Tolna, Sachsen-Coburg-Gotha, Andrassy de Csik-Szent-Király et Kraszna-Horka, Széchényi de Sárvár et Felsővidék, Wenckheim, Teleki de Szék, Bánffy de Losoncz, Schaumburg-Lippe, Batthyány de Német-Ujvár či Erdődy de Monyorókerek et Monoszló.

Rozlohou tři největší panství (velkostatky) v rukách šlechty na Podkarpatské Rusi byla tedy Mukačevo (Munkács) v majetku hrabat Schönborn-Buchheimů,

---

¹ Zprávy Státního pozemkového úřadu, roč. 1–5, 1928–1932.

Dovhe (Dolha) ve vlastnictví hrabat Teleki a Čonak (Csónak), který drželi baroni Schönbergové. Mukačevo v celkových číslech zabíralo 10,06 % rozlohy celé oblasti, Dovhe 1,80 % a Čonak 0,78 %. V rámci župy Bereg představovaly schönbornské pozemky 33,14 % rozlohy, v případě Ungu jen 0,94 %. Hospodářství Telekiů a Schönbergů nepřesahovala hranice župy Máramaros, kde rodina Teleki měla 1,76 % z celkové rozlohy a Schönbergové 1,03 % rozlohy. Kupříkladu v župě Bereg žilo před válkou 45 velkostatkářů, 691 statkářů a 65 279 malostatkářů a pachtýřů. Pastviny v majetku tamějších obcí představovaly nemalou rozlohu 49 421 hektarů.²

Přehled největších velkostatků na Podkarpatské Rusi roku 1928:³

Ukrajinský název	Maďarský (slovenský) název	Výměra v jitrech	Výměra v hektarech	Vlastník roku 1928
Mukačevo	Munkács	231 587	132 004	Schönborn-Buchheim
Dovhe	Dolha	40 393	23 024	Teleki
Čonak	Csónak	17 640	10 054	Schönberg
Vučkove	Vucskómező	12 374	7 053	Mikes
Majdan	Majdánka	8 963	5 108	Tiszamenti fakereskedelmi cég, Krausz, Pickel
Mala Uholka-Drahovo	Kisugolyka- Kövesliget	8 120	4 628	Neuschlosz
Šalanki	Salánk	6 667	3 800	Zelenski
Vinohradiv	Nagyszőlős (Velká Sevluš)	5 097	2 095	Atzél, Gutmann, Perényi
Mižhirja	Ökörmező (Volová)	4 515	2 573	Krausz, Farkas, Rappaport
Užhorod	Ungvár	4 446	2 534	Republika Československá (dříve uherská královská komora)
Šom	Beregsom	4 122	2 349	Braun
Antaloc	Antalóc (Antalovce)	4 077	2 323	Odescalchi
Serednje Vodjane	Középpapsa (Středná Apša)	4 041	2 303	Řecko-katolická církev, Tabak
Vilšani	Égermező	3 933	2 241	Scherr-Thoss

² Rubinek, Gyula: Magyarországi Gazdaczímtár. Budapest 1911.

³ Zprávy Státního pozemkového úřadu 5, 1932, č. 1–2.

Ukrajinský název	Maďarský (slovenský) název	Výměra v jitrech	Výměra v hektarech	Vlastník roku 1928
Esenj	Eszeny	3 909	2 228	Eszenyi, Forgách, Horváth, Reismann, Szalánczy
Nižnij Bistrij	Alsóbisztra	3 246	1 850	Sztrulyovics, Mundus a. s.
Svoboda	Nagybakos	3 108	1 771	Lónyay

Na příkladu třech výše zmiňovaných velkostatků si ukážeme, jak vypadala situace uherských magnátů právě v oblasti Podkarpatské Rusi a v době, kdy se utvářelo Československo. Začneme u rodu Schönborn-Buchheim a jejich mukačevského panství, přesněji panství Mukačevo-Činadijovo (Munkács-Szentmiklós). Legendárním prapředkem rozvětveného rodu Schönbornů byl rytíř Eustach ze Schönbornu zmiňovaný již v roce 1180. Předkové Schönbornů zprvu žili v oblasti Porýní a spolehlivě jsou doloženi v listině kláštera Beselich ze dne 1. července 1284 (Dyderich de Sconenburne a jeho sestra Gysell). Jméno rodiny se odvozuje od vesnice Schönborn ležící v Hesensku. Roku 1663 se Schönbornové stali říšskými svobodnými pány, 1701 říšskými hrabaty, 1729 získali uherský indigenát a 1794 český inkolát. Po smrti hraběte Huga Damiána (†1817) se rod rozdělil do třech základních linií. První linii Schönborn-Buchheim založil hrabě František Filip na panství Schönborn a Mukačevo. Dosavadní Schönbornové si v roce 1711 přidali přízvisko Buchheim, neboť po tomto vymřelém rodu převzali i jejich državy. Druhá linie Schönborn-Wiesentheid vzešla od Františka Ervína, držitele panství Wiesentheid a Pommersfelden. Třetí, jednoduše psanou Schönborn, založil Bedřich Karel usazený na panství Lukavice na Plzeňsku. Ještě se mezi lety 1717–1801 odlišovala linie Schönborn-Heusenstamm, jejímž prvním členem byl hrabě Anselm František.⁴

Rozlehlé uherské panství Mukačevo, původně v majetku slavné rodiny Rákóczi, získal v roce 1728 mohučský arcibiskup Lothar Franz (1655–1729). Darování dodatečně potvrdil císař Karel VI. listinou vystavenou dne 4. června 1731 v Laxenburgu.⁵ Schönbornům nikdy nepatřil zdejší hrad. Ten si ponechal c. k. erár jako pevnost až do roku 1855. Tehdy byla mukačevská pevnost zrušena a v pozdějších letech spravovalo objekt uherské královské ministerstvo financí.⁶ Na Mukačevu se celkem vystříдалo devět generací Schönbornů. Od roku 1740 zastával každý majitel panství dědičný úřad vrchního župana berežské župy. V pozdějších obdobích zasedali Schönbornové také v horní sněmovně uherského parlamentu (maďarsky förendiház). Za Huga hraběte

⁴ Genealogischer Hofkalender 1923, roč. 160. Gotha 1922, s. 222–223.

⁵ Botlik, József: Gát. Budapest 2008, s. 6.

⁶ Janota, Ludovít: Slovenské hrady, II. díl. Bratislava 1938, s. 177–186.

Schönborn-Buchheima královská komora zrušila někdejší donaci, tudíž v letech 1764–1786 náleželo panství opět do královského majetku, než se Schönbornové opět domohli svých práv a Mukačevo získali zpět.⁷

Před první světovou válkou, konkrétně od roku 1903, držel mukačevské panství Bedřich Karel hrabě Schönborn-Buchheim (též Friedrich Karl či Frigyes Károly, 1869–1932). Tento majitel byl synem hraběte Ervína a jeho manželky Františky rozené hraběnky Trauttmansdorffové. Uzavřel dvě manželství, z nichž vzešli čtyři synové a dvě dcery. Nejmladší Maxmilián se narodil v roce 1917 přímo na zámku Beregvár (ukrajinsky Karpaty) v obci Činadijovo. Bedřich Karel strávil mládí na zámku Schönborn u Stockerau. Absolvoval vyšší gymnázium v Prešpurku (Bratislavě), potom nastoupil k armádě jako jednoroční dobrovolník u VI. dragounského pluku v Brně, následně dva roky studoval na rolnické vysoké škole v Mosonmagyaróváru. Když zdědil Mukačevo, panství provázely velké hospodářské potíže, které uherská šlechta obvykle řešila tzv. generálním pronájmem. Schönborn na panství podporoval výstavbu pravoslavných kostelů, škol, nalezinců, uskutečnil i parcelaci dvou dvorů. Politika ho nezajímala, soustředil se spíše na hony a automobilové závody v zahraničí.⁸ Sídliil převážně ve Vídni, kde se nacházel také hraběcí ústřední sekretariát (Renngasse 4), a v dolnorakouském Schönbornu. Pod Karpaty se zdržoval především na novogotickém zámku Beregvár, který byl postaven v letech 1890–1895 na místě dřevěného poplužního dvora podle Gressersonových plánů. Před rokem 1914 začal s důležitými melioracemi Černého Potíku, kde nechal zřídit síť kanálů. Po válce sice získal Schönborn československé občanství, ale vláda mu nepovolila v zemi pobyt.

Schönborský majetek podle jednotlivých obcí na Podkarpatské Rusi:⁹

Ukrajinský název obce	Maďarský název obce	Způsob hospodaření	Lesní hospodářství	Polní hospodářství
Abranka	Ábránka	režie	950	161
Babiči	Bábakút	režie	448	209
Balašivci	Ballósfalva	pronájem státu	0	258
Barbovo	Bárdháza	režie	0	784
Berehi	Nagybereg	pronájem	0	606
Berehovo	Beregszász	pronájem	3	393
Berehujfalu	Beregújfalú	pronájem	0	670

⁷ Botlik, József: Gát. Budapest 2008, s. 7.

⁸ Národní archiv (NA), Státní pozemkový úřad – zakarpatské velkostatky (SPŮ-ZV), Schönborn – Mukačevo, kart. 25.

⁹ Rubinek, Gyula: Magyarországi Gazdaczímjár. Budapest 1911.

Ukrajinský název obce	Maďarský název obce	Způsob hospodaření	Lesní hospodářství	Polní hospodářství
Bisticja	Repede	režie	197	57
Borsučina	Borzfalva	režie	441	178
Buča	Bulcsu	pronájem	0	157
Bukovec	Beregbárdos	režie	870	450
Čepivka	Beregardó	pronájem	2	65
Činadijovo	Szentmiklós	režie	2 091	405
Čornij Potik	Kenézpatak	režie	58	67
Dercen	Dercen	pronájem	419	1 087
Dilok	Beregpapfalva	režie	250	29
Diskovicja	Kisvadas	režie	491	48
Dorobratovo	Drágabártfalva	pronájem	0	148
Dračino	Újtövisfalva	režie	12 470	681
Dusino	Zajgó	režie	801	160
Hanjkovicja	Kisanna	režie	5 925	404
Hatj	Gát	pronájem	286	1 782
Holubine	Galambos	režie	553	389
Horonda	Gorond	pronájem	0	390
Hribivci	Gombás	režie	83	5
Ivanivci	Iványi	pronájem	0	291
Ivaškovicja	Iváskófalva	režie	95	71
Jalove	Jávor	režie	620	105
Janoši	Makkosjánosi	pronájem	376	474
Kajdanovo	Kajdanó	pronájem	0	206
Kanora	Kanora	pronájem státu	88	126
Klenovec	Nyárasdomb	režie	5 245	370
Klenovci	Frigyesfalva	režie	3 812	145
Kolodne	Tökésfalu	režie	60	38
Latirka	Latorcafő	pronájem státu	240	773
Lazi	Timsor	pronájem státu	0	226
Lecovicja	Kislécfalva	režie	268	122
Lohovo	Beregszóllós	pronájem	0	72
Lokity	Nagyábránka	režie	160	161

Ukrajinský název obce	Maďarský název obce	Způsob hospodaření	Lesní hospodářství	Polní hospodářství
Makarovo	Makarja	pronájem	0	397
Mala Martinka	Mártonka	režie	214	72
Mikulivci	Kismogyorós	pronájem	473	72
Mukačevo	Munkács	režie	0	525
Nelipino	Hársfalva	režie	1 202	224
Nižni Vorota	Alsóverecke	pronájem státu	63	519
Nižnija Roztoka	Alsóhatárszeg	režie	416	70
Nova Roztoka	Újrosztoka	pronájem státu	41	168
Nove Selo	Alsóschönborn	režie	237	203
Obava	Dunkófalva	režie	58	11
Olenjovo	Szarvaskút	režie	945	92
Pasika	Kishídveg	režie	86	13
Pašktivci	Hidegrét	režie	1 093	22
Pavlovo	Kispálos	režie	1 263	134
Perehresnij	Pereháza	režie	453	47
Pidhorjani	Órhegyalja	režie	1	88
Pidpolozzja	Vezérszállás	režie	1 712	152
Plavja	Zsilip	režie	148	67
Ploskanovicja	Ormód	režie	410	73
Ploske	Dombostelek	režie	1 523	203
Poljana	Polena	režie	3 221	443
Puznjakivci	Szarvasrét	režie	560	172
Rodnikivka	Beregfórrás	režie	3 523	181
Rosoš	Kopár	režie	845	317
Rosvihove	Oroszveg	režie	1	64
Sasivka	Szászóka	režie	782	190
Sinjak	Kékesfüred	režie	5 579	205
Skotarske	Kisszolyva	pronájem státu	823	800
Soločin	Királyfiszállás	režie	553	311
Strabičovo	Mezőterebes	pronájem	2 180	2 845

Ukrajinský název obce	Maďarský název obce	Způsob hospodaření	Lesní hospodářství	Polní hospodářství
Strojne	Malmos	režie	173	98
Suskovo	Bányafalu	režie	238	51
Svaljava	Szolyva	pronájem státu	433	523
Ščaslive	Szerencsfalva	pronájem státu	785	298
Ščerbovec	Beregszıklás	režie	1 089	19
Tibava	Havasalja	režie	826	143
Tisiv	Csendes	režie	408	164
Trostjanicja	Nádaspatak	režie	431	149
Turja Bistra	Turjasebes	režie	1 677	365
Turja Poljana	Turjamezó	režie	714	300
Velika Harazdivka	Nagygút	pronájem	1 523	296
Verbjaž	Verebes	pronájem státu	15	109
Veretečiv	Zúgó	pronájem státu	1 172	449
Verhni Remety	Felsőremete	pronájem	2 887	809
Verhni Vorota	Felsőverecke	pronájem státu	1	300
Verhnja Hrabivnicja	Felsőgereben	režie	2 213	244
Volovec	Volóc	pronájem státu	10 158	3 531
Zadilské	Rekesz	pronájem státu	177	154
Zahatja	Hátmeg	pronájem	264	368
Zavadka	Rákócziszállás	pronájem státu	21	243
Zbini	Izbonya	režie	2 448	26
Zubivka	Beregfogaras	pronájem	0	475
Ždenijevo	Szarvasháza	režie	2 717	93
Žnjatino	Izsnyéte	pronájem	1 652	179
celkem (ha)			97 729	30 829

Mukačevo bylo tak obrovské, že se vnitřně dělilo na tzv. objekty, kterých celkem bylo dvacet pět: Berehovo-Buča (2 dvory, 649 ha), Činadijovo (2 dvory, lesní hospodářství, 10 629 ha), Dombok (1 dvůr, 388 ha), Dorobratovo (žádný dvůr, 149 ha), Zubivka (1 dvůr, 485 ha), Horonda (1 dvůr, 573 ha), Hatj (1 dvůr,

63 ha), Ivanivci (1 dvůr, 393 ha), Janoši (1 dvůr, 80 ha), Nižnij Koropec (1 dvůr, 1 291 ha), Čornij Potik (2 dvory, 5 509 ha), Mukačevo (2 dvory, lesní hospodářství, 9 772 ha), Polena (2 dvory, lesní hospodářství, 16 905 ha), Rafajnovo (1 dvůr, 283 ha), Verhni Remety (1 dvůr, 577 ha), Sčaslive (1 dvůr, 530 ha), Strabičovo (1 dvůr, 2 784 ha), Svaljava (1 dvůr, lesní hospodářství, 26 502 ha), Verhni Vorota (2 dvory, lesní hospodářství, 36 451 ha), Volovec (1 dvůr, 1 667 ha), Verhnja Viznicja (žádný dvůr, 12 950 ha), Zahatja (1 dvůr, lesní hospodářství, 1 776 ha), Ždenijevo (1 dvůr, 1 392 ha), Žukovo (žádný dvůr, 185 ha) a nepřirazená rozptýlená půda (14 ha). Z průmyslových závodů lze uvést železářnu, továrnu na suchou destilaci dřeva, zátkovnu, pivovar, 3 lihovary, cihelnu, 6 pil, 50 mlýnů, 5 kamenolomů a kaolinový lom.¹⁰

Fideikomisní panství zahrnovalo po vzniku Republiky Československé pozemky v úhrnné výměře 132 240 ha, z toho 3 021 ha patřilo k alodu. V panské režii se tou dobou nacházelo jen 293 ha zemědělské půdy a 69 ha vinic, zbytek orné půdy a pastvin měli pronajatý židovští podnikatelé, část pak uherské ministerstvo orby a malorolníci. Lesy představovaly 99 750 ha a členily se do sedmi lesních komplexů – Mukačevo, Zahatja, Nižnija Viznicja, Činadijovo, Svaljava, Polena, Nižni Vorota. Užitek z lesů se rovněž nacházel v dlouhodobém nájmu, jen lesní správa Nižnija Viznicja byla v režii. Odtud se dříví prodávalo jako palivo pro město Mukačevo. Dne 24. prosince 1919 došlo na návrh šéfa civilní správy Brusáka k uvalení vnucené správy na celé panství i na generální nájem Adolfa Kohnera (Munkácsi uradalmi főbérnökség).¹¹ Právní zástupci hraběte, pražští advokáti JUDr. Richard Schidlof a JUDr. Alois Brunclík, se proti opatření státu bránili, stejně tak generální nájemce polního hospodářství. Bídou situaci podle nich zapříčinila válka, nikoliv špatné hospodaření úřednictva. Zejména závěrečná rumunská okupace území vedla k velkým potížím. Rumuni tehdy totiž odvěkli velké množství dobytka, odvezli inventář a obilí. Dne 27. ledna 1920 byl jmenován vnuceným správcem hospodářský rada Václav Podlaha, původně vrchní správce schönbornských velkostatků v Čechách. Funkci vnuceného lesního správce zastával Julius Jarý. Státní pozemkový úřad v Praze současně tlačil na přijímání českých úředníků do služeb panství. Během února 1920 zavedla dokonce vnucená správa jako jediný úřední jazyk rusínský. Proti tomu se ohradil o týden později majitel přímo u československého ministerského předsedy, poněvadž naprostá většina jeho zaměstnanců hovořila pouze maďarsky. Sekvestrace nevydržela dlouho a v březnu 1920 byla zrušena s podmínkou řádného hospodaření ve všech odvětvích. Se souhlasem Státního pozemkového úřadu v Praze byl 1. června 1920 uveden do úřadu centrálního ředitele panství Dr. Eduard Šafařík, bývalý úředník československého vyslanectví ve Vídni. Les-

¹⁰ Zprávy Státního pozemkového úřadu 5, 1932, č. 1–2, s. 19–27.

¹¹ NA, SPÚ-ZV, Schönborn – Mukačevo, kart. 25.

ní správu řídil napřed vrchní lesní inspektor Kunsch, než ho vystřídal vrchní lesní rada Nabholz. Například v roce 1924 využívali fideikomisní objekt Ivanivci jiní členové rodu Schönborn-Buchheim.¹² Po provedení pozemkové reformy v letech 1923–1928 bylo postupně hraběti Schönbornovi ponecháno či propuštěno ze záboru celkem 1 337,99 ha půdy. V roce 1934 ještě dodatečně dalších 7,78 hektarů. K tomu si směl ponechat hotel Csillag v Mukačevu, dalších 11 domů tamtéž, hostinec v Berehově a 19 vodních mlýnů.¹³ Ještě roku 1930 vlastnil Schönborn jen ve městě Mukačevu 21 budov.¹⁴

Již počátkem roku 1926 se začal projednávat možný prodej valné většiny panství Mukačeva, která stále zůstávala v záboru. Čerstvě vytvořená organizace Bezkyd, slovenská lesno-priemyselná účastinná spoločnosť, se ucházela u Schönbornů o koupi velkostatku. S odprodejem souhlasilo předběžně i ministerstvo zemědělství. Bezkyd v čele s Paulem Bignonem, Robertem Juillardem a Albertem Jossouou vyvíjel nátlak na československé úřady, aby urychlily provedení reformy a dospěly rychle k nějakému definitivnímu závěru. Dne 5. prosince 1927 tedy proběhlo klíčové jednání o řešení reformy na zabraném velkostatku. Schönborn musel podle protokolu ještě předat části dvou poleší o rozloze 2 988 ha, zbytek majetku nacházejícího v záboru smí koupit nová akciová společnost, kterou zřídí francouzský senátor Paul Bignon a pražský advokát JUDr. Eduard Schwarz. Dohled si nadále podrží Státní pozemkový úřad v Praze, vznikne několik přírodních rezervací a státní pozemkový úřad se zavázal, že vyjma Čorného Potiku už nic hraběti neodebere.¹⁵ Ve stejný den, kdy se uskutečnil prodej schönbornského panství, se ustavila Latorica, hospodářská a průmyslová akciová společnost (A Latorca Gazdasági és Ipari Részvénytársaság Munkács). Stalo se tak 17. května 1928, pozemkový úřad kupní smlouvu schválil 23. května 1928. Bedřich Karel hrabě Schönborn-Buchheim prodal Mukačevo za 35 milionu korun.¹⁶ S prodejem musel vyjádřit souhlas rovněž fideikomisní čekatel, syn Jiří (též Georg či György). Latorica se po nabytí Mukačeva zavázala československým úřadům, že postupně předá v rámci provádění pozemkové reformy 14 324 ha pozemků, zbytku velkostatku se reforma zmrazí do roku 1967. Společnost dále vystaví lesní dráhy v délce dvaceti kilometrů, opraví stávající lesní tratě (25 km), postaví nové lesní cesty, sestaví nové mýtné plány, vylepší lesní kultury, zalesní další holiny, zrekonstruje železárny, opraví dvory a doplní v hospodářství živý a mrtvý inventář, prozkoumá minerální prameny a postaví lázně či zúrodní lokalitu Čornij Potik.¹⁷

¹² NA, Státní pozemkový úřad – dodatky, neuspořádané spisy, kart. 216.

¹³ NA, Státní pozemkový úřad – dodatky, neuspořádané spisy, kart. 253.

¹⁴ NA, Státní úřad statistický I, sčítání obyvatelstva 1930, Mukačevo – město.

¹⁵ NA, SPÚ-ZV, Schönborn – Mukačevo, kart. 23.

¹⁶ Ad pozn. 15.

¹⁷ NA, SPÚ-ZV, Schönborn – Mukačevo, kart. 24.

Panství Dovhe je další z velkých celků, kterému se budeme věnovat. Po ukončení Rákócziho povstání ho císař Karel VI. věnoval rodu Teleki podobně, jak se to stalo v případě Mukačeva a Schönborn-Buchheimů. Uherský erbovní list obdržel rod v roce 1409 od uherského krále Zikmunda, roku 1697 byl Mihály Teleki povýšen do stavu říšských hrabat.¹⁸ Dovhe patřilo do majetku tzv. druhé linie rodu, která příslušela k reformované církvi. Před zánikem monarchie drželi Telekiové majetky ve vsích Lopuhiv (Brusztura), Dovhe (Dolha), Kušnicja (Kovácsrét), Majdan (Majdánka), Sighetu Marmatiiei (Máramarossziget), Lisičovo (Rókamező), Bronjka (Szuhabaranka) a Priboržavské (Zárnya).¹⁹ Podle sčítání lidu provedeného roku 1890 mělo Dovhe, centrum panství, 419 domů a 2 342 obyvatel, kteří se hlásili k rusínské, německé a slovenské národnosti.²⁰

Od roku 1885 vlastnili polovinu panství Gyula, József, László a Tibor hrabata Teleki, děti Sándora hraběte Telekiho (1829–1875). V roce 1908 připadla druhá polovina Domokosovi a Gézovi hrabatům Teleki, potomkům Gézy hraběte Telekiho (1850–1882).²¹ Spoluvlastnické vztahy se zde vyvíjely složité a ne zcela jednoznačně. Před rokem 1918 se uváděli jako majitelé panství Gyula, Sándor, József, Tibor, László, Domokos a Géza hrabata Teleki. Po úmrtí některého z nich se seznam majitelů přirozeně rozšiřoval o další příbuzné. Zdržovali se převážně na svých zámcích Gyömrő, Pusztatétleten, Révbér, Gernyeszeg a Alsósuk.²² V roce 1907 si panství vypomohlo u Magyar jelzalog hitelbank v Budapešti půjčkou 110 000 korun, ještě ve dvacátých letech 20. století na něm vázł dluh ve výši 440 329, 07 korun.²³ Výměra panství činila 23 034 ha, z toho lesy rozdělené do osmi polesí zabíraly 21 093 ha. Úrodná půda se vyskytovala jen u Dovhe, zbytek polního hospodářství tvořily rozptýlené louky a pastviny. V režii obhospodařovala bývalá vrchnost 21 856 ha, v drobném pachtu se nacházelo 550 ha a ve velkopachtu 259 ha. Z průmyslových zařízení lze zmínit železárnou a lopatárnu, dřevařsko-chemickou továrnu, jednu vápenku, pět vodních mlýnů s dvěma lisy na olej a novou parní pilu postavenou po požáru v roce 1920. Telekiovský velkostatek provozoval 28 km dlouhou lesní úzkokolejku. Rodina zaměstnávala 4 úředníky, praktikanta, šafáře, 23 hajných, 2 řemeslníky, 16 deputátníků, u továren nalezlo obživu 20 úředníků a 50 zřízců. Železářny byly posléze pronajaty, majitelé tam posílali dříví ze svých třech revírů. Po několika letech došlo k uzavření zchátralých podniků.

¹⁸ Gudenus, János József: A magyarországi főnemesség. XX. századi genealógiája, IV. kötet. Budapest 1998, s. 83–107.

¹⁹ Rubinek, Gyula: Magyarországi Gazdaczímár. Budapest 1911.

²⁰ A Magyar Korona Országainak Helységnevtára. Budapest 1892, s. 1076.

²¹ NA, SPŮ-ZV, Teleki – Dovhe, kart. 220.

²² Gothaisches Genealogisches Taschenbuch der Gräflichen Häuser 93, 1920. Gotha 1919, s. 976–977.

²³ NA, SPŮ-ZV, Teleki – Dovhe, kart. 220.

Dne 8. října 1925 byla na Dovhe zahájena pozemková reforma. Ihned po zahájení reformy podali spoluvlastníci žalobu proti postupu státu u smíšeného československo-maďarského soudu, což ale její provedení nijak neohrozilo. Dne 17. února 1927 propustil stát většinu nemovitostí ze zaboru, v lednu 1930 se podařilo sjednat generální dohodu, podle níž majiteli nakonec s konečnou platností zbylo 6 599,69 ha pozemků, pět vodních mlýnů, četnická kasárna, lopatárna, železárna, hostinec, obchodní dům, modlitebna, fara a hřbitov.²⁴ Přestože 29. prosince 1928 prodali Telekiové velkostatek maltézským rytířům, které zastupoval Generální receptorát suverénního řádu Maltézských rytířů velkopřevorátu pro Čechy a Rakousko, některé majetky dál zůstaly v jejich rukách. Například roku 1930 stále hrabata vlastnila v Dovhe osmnáct domů.²⁵ Řád se v Dovhe dlouho neudržel a 3. ledna 1938 prodal celý velkostatek československému státu za 12 milionů korun.²⁶

Na závěr se pozastavíme u panství Čonak, třetího největšího hospodářského celku na Podkarpatské Rusi, který vlastnila uherská aristokracie. V roce 1858 koupil Čonak saský baron Erich Schönberg (1812–1883), kterému patřily ještě drobné statky v Německu, konkrétně Oberrheinsberg (345 ha) a Herzogswalde (114 ha).²⁷ Pocházel ze starobylého rodu Schönbergů, který je doložen již v roce 1166. Schönbergové se v 15. století rozdělili do dvou základních linií, část se hlásila k luteránství, zbytek ke katolictví. Erich Schönberg, komoří v sasko-kobursko-gothajském vévodství, příslušel ke druhé rodové linii, k domu Oberrheinsberg und Kreipitzsch. Dne 11. června 1884 se úředně ujal otcovského dědictví třicetiletý baron Donald Schönberg, zdržující se po většinu času v Sasku. K Čonaku příslušelo 10 054 ha půdy, z toho 8 971 ha lesů rozdělených do čtyř polsí. V režii majitel obhospodařoval dva dvory, čtyři mlýny, pilu a pozemky o rozloze 9 284 hektarů. Pracoval tady lesní úředník, pět hajných a lesní adjunkt. Centrem byla panská rezidence Čonak ležící na katastru obce Kerecki (Kerecke). *„Nemovitosti tyto tvoří zajímavý terénní útvar: v rovině údolí říčky Borzi do výše asi 15 metrů vystupuje rovinné plató, se všech stran ohraničeno sráznými boky. Na hořejším nivo stojí přízemní obytné stavení majitele velkostatku a přízemní obydlí nadlesního. Obě tyto budovy jsou umělecky bezvýznamné. Sama vyvýšenina tvořící v okolní rovině vysoký ostře ohraničený ostrov, jehož boky a z části i hořejší plató porostlé jsou vysokými stromy jehličnatými i listnatými, představuje malebnou zdaleka viditelnou neobvykle ostře ohraničenou zelenou skupinu, která jest charakteristickou pro celou vrchní část údolí řeky Borzi.“*²⁸

²⁴ NA, Státní pozemkový úřad – dodatky, neuspořádané spisy, kart. 247.

²⁵ NA, Státní úřad statistický I, Sčítání obyvatelstva 1930, Dovhe.

²⁶ NA, SPŮ-ZV, Teleki – Dovhe, kart. 221.

²⁷ Gothaisches genealogisches Taschenbuch der Uradeligen Häuser 13, 1912. Gotha 1911, s. 750–760.

²⁸ NA, SPŮ-ZV, Schönberg – Čonak, kart. 217.

Pozemková reforma zde začala ve stejném období jako u sousedních Telekiů a Schönbergové se bránili obdobně u soudu. Velkostatek netížily zprvu žádné dluhy, problém nastal až s dávkou z majetku, která po snížení činila 648 069 korun. Poměry se ještě zhoršily v souvislosti s poklesem poptávky po převažujícím bukovém dříví. Náklady na dopravu vytěženého materiálu do vzdálené nakládací stanice byly rovněž vysoké. V roce 1929 zaměstnával majitel patnáct lidí a tři penzisté dostávali dary z milosti. Na Čonaku bydleli šafář Josef Tellinger (č. p. 579), lesní správce Alois Liewald (č. p. 580), lesní adjunkt Walter Dragič (č. p. 581) a poslední dům (č. p. 583) nebyl trvale obydlen. Majitel velkostatku tu trvale měl k dispozici dvě služebné.²⁹ K velkostatku patřilo celkem deset domů stojících v osadách Berezniki (Bereznek), Borsučina (Borzfalva) a Kerecki (Kerecke). V letech 1926–1931 propustil Státní pozemkový úřad v Praze postupně Schönbergům 4 936,88 ha pozemků a vodní mlýn.³⁰ Dohoda byla uzavřena 13. března 1931. Jako vlastníci jsou uvedeni baron Erich Schönberg, syn předchozího majitele Donalda Schönberga, a baron Moritz Dietfurth, od roku 1911 manžel Luiselly Schönbergové, sestry barona Ericha. Dietfurthové se připomínají již roku 1144, kdy působili na území říšského opatství Quedlinburg. Následně se rozšířili do Hesenska, Vestfálska a Bavorska, kde je král v roce 1837 uznal po získání statku Obertheres za barony.³¹ Schönberg i Dietfurth po celá třicátá léta zápasili s hospodářskými potížemi. Jen mezi lety 1935–1936 odprodali pozemky o výměře přes 200 hektarů, dluhy se vyšplhaly na 726 520 korun.³²

Estates of Hungarian magnates in Carpathian Ruthenia

The papers deals with the situation in the three largest estates in Carpathian Ruthenia till the end of World War II. The introduction aims to outline general charactersitic of nobility and its possessions in Carpathian region. A special attention is paid to economic circumstances of estates of Mukačevo (Munkács), Dovhe (Dolha) and Čonak (Csónak), as well as to history of the estates and fates of their respective owners, namely of families Schönborn-Buchheim, Teleki and Schönberg. The estate Mukačevo with the area of more than 132,000 ha. was the biggest economic unit all across Czechoslovakia during its inter-war existence. The emphasis is put, from the chronological point of view, on the time after the establishment of independent Czechoslovakia, a short notion is dedicated to the ongoing land reform.

²⁹ NA, Státní úřad statistický I, sčítání obyvatelstva 1930, Kerecki.

³⁰ NA, Státní pozemkový úřad – dodatky, neuspořádané spisy, kart. 253.

³¹ Kneschke, Ernst Heinrich: Neues allgemeines Deutsches Adels-Lexicon, II. Band. Leipzig 1860, s. 505–506.

³² NA, SPŮ-ZV, Schönberg – Čonak, kart. 217.

Großgrundbesitze ungarischer Magnaten in der Karpatoukraine

Der Beitrag widmet sich der Lage auf drei größten Herrschaften, die es bis zum Ende des Zweiten Weltkriegs auf dem Gebiet der Karpatoukraine gab. Einleitend wird der Leser mit der allgemeinen Lage des Adels und dessen Besitzungen in der Region bekannt gemacht. Getrennt werden die wirtschaftlichen Verhältnisse auf den Herrschaften Munkatsch (Munkács), Dowhe (Dolha) und Csónak dargestellt. Des Weiteren werden die Geschichte der jeweiligen Großgrundbesitze und die Schicksale ihrer Eigentümer, namentlich der Familien Schönborn-Buchheim, Teleki und Schönberg, beschrieben. Die Herrschaft Munkács mit einem Ausmaß von über 132.000 Hektar war in der Tschechoslowakischen Republik der Zwischenkriegszeit die größte wirtschaftliche Einheit im Rahmen des ganzen Staates überhaupt. Aus chronologischer Sicht liegt der Schwerpunkt des Aufsatzes in der Zeit nach der Entstehung der selbstständigen Tschechoslowakei, auch die nachfolgende Bodenreform wird kurz dargestellt.